

Bukott angyalok

angyalok

Egyszerűen nem hiszem, hogy a morál és amoralitás független legyen a történelmi helyzettől, mondta az elbeszélő. Mindig történelmi helyzetben vagyunk, csak egyesek befogják a fülüket és becsukják a szemüket, és úgy tesznek, mintha rájuk nem vonatkoznának a szabályok. Ők a törvényen kívül állnak... Hát, ez beteg dolog. Persze lehet olyan válasz a történelemre, mint Janáké. Ez egy „plastellin-válasz”, magyarul süket. Ha így mondom: opportunistá válassz, magyarul az erkölcs igazodik a történelemhez, és nem fordítva. De a Tocsek-féle válasszal is problémáim vannak. Gyilkos vagy ártatlan? Fenét! Gyilkos is meg ártatlan is? Úgyszintén fenét. Tényleg igazad van, mondta az elbeszélő Lőrincnek. Az ember a kamaszkora előtt ártatlan. De a kamaszkora alatt vagy túl az ember, te vagy én, vagy bárki a világon hibákat követ el úgy, hogy nem is fogja fel igazából a hibákat, csak később, amikor büntudata lesz. De akkor már késő. Azt hiszem, tette hozzá az elbeszélő, Tocseknek igen *pozitív* büntudata volt. Azt mondta Tocsek:

– Énnekem az volt a szerencsém, hogy stramm fiatalember voltam, aki megtetszett neked.

– Nem – mondta Janák. – Egyszerűen kellettél nekem. Hogy emlékezz a halottakra, és másfelől igazi kommunisztát akartam belőled nevelni, és te alkalmasnak látszottál erre... Nos, mi tagadás, csődöt mondtunk mindkettén.

– Na, látod. Nem lehet a történelem ellen pisálni.

Lőrinc szerint Janák csak állt, mintha hirtelen kővé változott volna. Egy hang sem jött ki a torkán. Csak állt, aztán nagy nehezem összeszedte magát, és távozott. Még azt sem mondta, hogy viszontlátásra.

– Miért? Mi történt?

– Nos, az történt, hogy Janák nem tudott aludni az éjszaka. Igaz, talán a meleg is tette, hiszen még éjszaka is akkora volt a hőség, mint a fölfűtött kemencében. De másnap rongyul ébredt. Egész délelőtt szédelgett, még a sztrapacska sem ízlett neki. Aztán délután jól berúgott. Mondhatni, istentelenül. Akik utoljára látták, már félig halott volt. De hülyeséget mondok. Halott volt. Nekitámaszkodott egy ligetfalusi kóceráj ablakmélyedésének, így félig állva halt meg... Talán a hóguta tette.

Tocseknek viszont, Janák halálát követően, mégis lelki furdalása volt. Még hozzá olyan igazi lelkiismeret-furdalása, melyben az absztrakt lényeg átalakul szorongássá, büntudattá,

gyomorszorító érzéssé, melyet a szív nehezen tud elviselni. Ez tulajdonképpen a haláláig tartott, mely sokkal békésebb volt, mint Janáké. Egy éjszaka álomban érte a halál, évekkel Vera elvesztése után... Az volt a rögeszméje, hogy minden mindennel összefügg. Ez egy láthatatlan összefüggés, nem úgy, mint az egyszeregy, hanem a halmazelmélet szintjén. „Pedig micsoda barátság lehetett volna! De a történelem erősebb az én és bárki más akaratanál. A történelem felülír minket. Így hát a barátságból csak a barátság lehetősége maradt fenn. Egy másik *eszme*, amelynek a körvonalai már látszódtak, és amely mégsem valósult meg.” Az elbeszélőt a történelem felülír minket kijelentés nyugtalanította, és az az érzéssel töltötte el, hogy miközben látszólag „történelmet” írunk, valójában a történelem ír minket, mert úgy cselekszünk, ahogy a történelem megtanított rá. Még azok is, akiknek nincs történelmi tudatuk. Vagy nem? Valahogy, Tocsetek idézve, a halmazelmélet szintjén. Az irracionalitás szintjén. Mert az irracionalitás, valahol a tudat alatt, a mélyben, ahová senki sem lát, mintha a fekete lyukak volnának a világűrben, szóval az irracionalitás racionalitássá változik. De ez más racionalitás a kétszer kettő négynél. Szóval ilyesmi forgott az elbeszélő agyában.

– Hazudtam neked – mondta Lőrinc. – A kis Vera nem Hollandiában van. A kis Vera itt van Párizsban. Már fél éve azzal az arabbal él. Abbahagyta a dohányzást és az ivást. Tulajdonképpen kitagadtam. Lehet, hogy rosszul tettem?

– Mi az, hogy kitagadtad? Hiszen, már megbocsáss, de semmi sincs.

– Hát, csak úgy szimbolikusan. Mert az igazat megvallva tényleg semmim sincs. Járok az utcán, és folyton fölfigyelek az arab nőkre. Az arab nők fejkendőben egyformák. Teljesen egyformák. Lehet, hogy az én lányommal is találkozom, de nem ismerem föl. Mondd csak, lehetséges ez? Fogalmam sincs, hogy mit csináljak.

A rossz lelkiismeret gonosz tanácsadó, gondolta az elbeszélő, és továbbá arra is gondolt, hogy nem szabad mindent racionálisan megítélni. Az emberek többsége, ha cselekvésről van szó, inkább irracionálisan cselekszik. Magyarán: megy az útján – a saját útján – függetlenül attól, hogy ez jóra vagy rosszra vezet-e. Ezt számtalanszor tapasztalta, így azt mondta Lőrincnek, kinőtt a gyerekkorból a kis Vera, ha annyira szerelmes az arabba, úgysem tehet semmit. Hm, mondta az elbeszélő, hm... Ezzel tulajdonképpen le is zárult az ügy, Lőrinc nem nagy lelkesedésére.

És voltaképpen ez a vita semmi volt ahhoz képest, ami most következik. Lőrinc egész este ezen gondolkodott, vajon elmondja-e az elbeszélőnek, vagy ne mondja el. Ezen gondolkodott, amióta elment az elbeszélő felolvasására, és ezen gondolkodott, amikor is meghívta a lakására. Hogy megmondja-e vagy hagyja úszni a dolgokat. Csak a töméntelen bor segített abban, hogy végül is elmondja. Így kezdte:

– Most elmondok valamit, amit én még soha nem mondtam el... Nos, Vera temetése után úgy két héttel, kimentem a temetőbe. Virágot vittem Vera sírjára, és néhány percig ott maradtam. Azt persze tudtam, hogy meghalt, ne érts félre. Csak még friss volt, mint egy vágás, mint egy egyelőre begyógyíthatatlan seb. Mint az operáció utáni első vagy második nap, amikor még nem lehet fölkelni. Váratlanul egy pasas lépett hozzám. Fial volt, jó magas. Mondhatni csupa kéz, csupa láb, szinte alig volt rajta hús. Bemutatkozott. Sosem hallottam a nevét.

– No és mit akart?

– Hogy mit akart? Hát megmondom – mondta Lőrinc, és kissé megremegett a hangja.

– Ha valaha aláírtad a szerződést az stb-vel, az örökre szól. Hiába szűnt meg az stb. Újraalakították, csak más néven. Néhány alakot kitettek, néhányat pedig fölvettek. A titkosrendőrség működik, csak mások a szabályok. Most, például, „demokratikus titkosrendőrségnek” hívják – mondta a legnagyobb nyugalommal. – Szóval, ha aláírtad, akkor az az aláírás most is érvényben van.

Lőrinc megpróbált ellentmondani.

– Az az elmúlt rezsimben volt. Az elmúlt rezsimnek pedig vége.

– Ugyan már... Ha aláírtad, akkor az a halálodig tart. Ennek semmi köze a rezsimhez... Hm – csóválta a fejét Lőrinc. – Te mégiscsak fontos ember vagy. Megbízta, hogy figyeljek téged. Úgy látszik, az író minden rezsimnek rossz. Ha kommunista, ha nem. Szóval, fontos ember vagy – és nevetett.

– Mitől vagyok fontos ember? – kérdezte az elbeszélő.

– Tulajdonképpen két ember létezik csupán a titkosrendőrségnek. Akit megfigyelnek. Ez vagy te. És aki megfigyel. Ez vagyok én. Az embereknek a kilencven százaléka megszületik, él és meghal. Nem fontos a titkosrendőrség számára. Tulajdonképpen az emberek kilencven százaléka halott már akkor, amikor megszületik. Dolgozó méhecske a kaptárban. De a tíz százaléka roppantul vigyázni kell. Ez, többek között, te vagy.

– Nem értem.

– Majd megérted – mondta Lőrinc.

Egyáltalán: mi az, hogy teljes igazság? Az elbeszélő életében először gondolt arra, hogy a teljes igazság voltaképpen egy absztrakt fogalom, amelyet az emberek azért találtak ki, hogy legyen fogódzó, hogy legyen mibe megkapaszkodni nehéz helyzetekben. Megkapaszkodni a reménytelen helyzetekben, amelyben már csak a csoda segíthet. Az elbeszélő, talán életében először, zavarban volt. A rendszerváltás óta először érezte azt, hogy őt is megfigyelik. Méghozzá a legjobb barátja, Lőrinc.

– Megtagadtam – mondta Lőrinc. – Megtagadtam, hogy megfigyeljelek.

– És ő?

– Azt mondta, gondoljam meg még egyszer. Nem olyan jaj, de sürgős. És azt mondta, majd alkalomadtán eljön hozzám.

– És te?

– Eljöttem Párizsba. Azóta itt élek.

– Hát, kemény dolog – mondta az elbeszélő.

– A borneói dzsungelben is megtalál. Úgyhogy nincs illúzióm. De újra csak megtagadom. Egyszer ki kell lépni. A haláلودig megfigyelhetnek. Ha nem én, akkor valaki más. Lehet, hogy soha nem hallgatnak ki. A haláلود után elteszik a dossziét a raktárba. Már-mint ha jól viselkedsz, ez a föltétel. Ha nem jól viselkedsz, akkor kellemetlenségek érnek.

– Miféle kellemetlenségek?

– Mondjuk elüt egy autó. A rosszabb esetben, vagy ha dilettáns a megfigyelő.

Lehet, hogy a kanti kategóriáknak végleg vége van. Lehet, hogy az ember másra termett, mondjuk egy lepkegyűjtésre vagy egy hűségese papra, vagy egy üzletemberre. Édesmindegy. A többi emberen múlik, hogy megvalósítja-e önmagát, vagy csak úszik az árral lefelé, negyvenéves korára kiábrándult lesz, vagy alkoholista, vagy, teszem azt, gyilkos. Minden az egyéni múlik, gondolta az elbeszélő. Vagy semmi sem múlik azon? Egy pillanatra bizonytallanná vált, mint a hegycsúcson az ember, hogy merrefele vezet az út vissza, mert az egyik is veszélyes és a másik is. Persze az elbeszélő író volt, s az írónak más a rangja. Most először kételkedett benne, hogy a rangja-e más, vagy a rang is fikció.

– Kamaszkoromig hittem Istenben. De szerintem ez nemcsak megbocsájtható, hanem természetes is. Az embernek, mivel gyermek még, szüksége van Istenre, mint egy jó apukára. De ez megváltozott. Hogy van-e Isten vagy nincs, nem tudom. De évtizedekig eltartott az a gondolat, hogy szabad vagyok. Párizsba jövet változott ismét az elgondolás. Vagyis ha nincs Isten, vagy van, de lehetetlen elérni, akkor, uram bocsáss meg, de én vagyok az Isten. Persze távolról sem mindenható. De azt már el tudom dönteni, hogy jót-e vagy pedig rosszat cselekszem. Vagyis a szabadság nagyon is körülhatárolt. Erre a felismerésre jutottam.

– Ez egy kicsit absztrakt nekem – mondta az elbeszélő.

– Majd mindjárt világosabb lesz. A besúgásnál nincs elvetemültebb dolog a világon. Ez a véleményem. És ez a cselekedeteim alapja. Hogy rendkívül patetikusan fejezzem ki magam... Szóval nincs visszaút. Egyedül vagyok. A lányom is csak volt. De már felnőtt. Felküzdöttem oda magam, hogy egyedül lettem. És ez, hidd el, cudar dolog.

Nem tudtam követni, illetve megragadt bennem egy-két eszmefuttatása, mert másnap vagy harmadnap már sokkal tisztábban láttam, de most hajnali négy volt, és az ember hajnali négykor álmos már, és úgy röpködnek a mások szavai, mint láthatatlan, csalafinta tündérek. Megfogtad őket, de mindjárt el is eresztetted őket, mert az álomosság nagyobb úr az ébrenlétnél. A bor nem vakít meg, nem süketít meg, sőt, bizonyos mértékben fölhívja a figyelmedet olyan dolgokra, amelyeket bor nélkül elhanyagoltad volna, gondolta az elbeszélő. De a bor, bizonyos mennyiségen túl, azzal az illúzióval tölt el, hogy abszolút ura vagy a cselekedeteidnek, és azzal a káprázattal fogja be a szemed, hogy rájöttél az abszo-

lút igazságra, ami, másnap, nevetséges és szégyellni való. De most még hajnal volt, és kényújtásra volt az abszolút igazság, és ha az abszolút igazság kéznél van, úgy sürgősen menni kell aludni. Még jó, hogy a rue Bonaparte nem volt túl messze, gyalog is legföljebb fél óra.

Mintha válogatni lehetne árulás és nem-árulás között, bűnös és áldozat között, gyermek és felnőtt között, moralista és cinikus között. Minden, amit tettél, visszahull rád, gondolta az elbeszélő. Lehet, hogy már holnap, de az is lehet, hogy tíz év múlva. Mert te tetted, nem valaki más – egy semleges, földöntúli lény. Nos, ezt szeretted volna mondani Lőrincnek. Hogy nem mondta mégsem, annak több oka is volt. Lőrinc apátlan-anyátlan volt, egyedüllétét nem akarta elmélyíteni. Azonkívül, mert lelkiismeret-furdalást csak az Istenhívó érezhet. Az istentagadás, nos, az istentagadás, és punctum... Úgyhogy nem szólt semmit. És nemcsak az álmoság miatt.

Később, úgy már a hajnal és a reggel között, a rue de Rennes-en fölfelé bandukolva a Montparnasse irányában, elgondolkodott azon, hogy vajon miféle morális dogmákat ad a hétéves lányának és az ötéves és hároméves fiának, ha a moralitás úgy meggyöngült, hogy már ő sem hisz benne. Az istentagadás lehetne a kiút?... Holtfáradt volt, s az egész napot átaludta. Kora este, úgy hatkor ébredt fel, és üresnek érezte magát. Mintha mindaz, ami vele Párizsban történt, egy álom lett volna csupán. Elindult a városba, pontosabban a Pantheon felé, mert a Pantheonon túl, a place Monge a legkedvesebb helye volt ennek a városnak. Itt tényleg leállt a forgalom, mintha egy kisváros lett volna a többmillió nagyvárosban. Itt az elbeszélő jól érezte magát. Itt örök ünnep volt, az emberek fagyaltotztak vagy söröztek, vagy csak úgy nézelődtek – nem sürgetett semmi, pedig a lámpákat már meggyújtották, de még félig világos volt. A helyzet némiképp fölizgatta. Arra gondolt, hogy holnapután örökre itt hagyja Párizst, pedig már otthon érezte magát benne. Erősödött a nosztalgia, és ez a nosztalgia átváltott olyan irányban, amikor mindenféle semmisségnek is örülni tudott. Hogy az a meghökkentően alacsony emberke milyen büszkén tartja a fejét, hogy az a nyolcvan év körüli öregasszony, akinek a franciatudása meglehetősen poccsék, mégis franciául kér egy kávé t habbal, hogy az a német vagy holland fiatalember (mert feltűnően szőke volt) kinyújtóztatja a fájós lábát a túloldali széken, hogy ő, az elbeszélő, valami bizonytalan övezetben, itt találta meg azt a harmóniát, amit Pozsonyban vagy Budapesten hiába keresett. Most, hogy többet tudott meg Lőrincről, mint huszonvalahány éve összesen, most, hogy nemcsak előlről, de, hogy úgy mondja, „hátról” is megismerte, furcsa mód jobban elbizonytalanodott, mint valaha. Tehát Lőrinc – életében először – maradéktalanul őszinte volt hozzá? Az elbeszélő erősen kételkedett ebben. Lőrinc – de akárki más is – egyfajta önvalomásra ragadtatta magát, és az ilyen önvalomásokban az a hiba, hogy túlteng bennük az önsajnálát és, másfelől, az önszeretet. Valamit elmond, valami lényegeset, de ugyanakkor elhallgat olyan dolgokat, amik más, természetesen rosszabb megvilágításba helyeznék a pályájukat vagy a sorsukat. És Lőrincnél mi a garancia erre, hogy nem így történt? Az elbeszélő nem tudott garanciákról. Ő vagy elhitte Lőrincnek, amit mondott, vagy nem. De ha nem, akkor kétségbe vonja az egészet: hogy Lőrinc becsületes-e vagy manipulátor. Inkább tehát az előző megállapításra jutott, de az, hogy becsületes-e, azt nyugtalansággal vette tudomásul, mint amikor 2-1-re vezet a szünetben a csapatunk, de a második féldőben még megfordulhat a játszma.

Sötét volt már, amikor hazament. A Pantheon meg volt világítva, mint a Parlament vagy a Vár Budapesten, és a bal part egy tekintélyes részét a Boulevard Saint-Germaintól a Boulevard Saint-Michelig a Pantheon uralta. A Luxembourg-kert felől zene szólt, valami szomorú, orosz muzsika, az elbeszélő nem tudott rájönni, hogy ki a zeneszám szerzője, de azt biztosan állította, hogy tizenkilencedik századi és nem huszadik. A dallam hol fölerősödött, hol elhalkult, ahogy a szél hozta és vitte a muzsikát. A place Rostand-on egyszer csak megállt, és mégsem volt kedve hazamenni. A Luxembourg-kert mellett el sétált a Boulevard Saint-Michel végéig, majd jobbra fordult, és egy rövidebb séta erejéig a Boulevard de Montparnasse-on kigyalogolt a Selectig. Az utca fölöli részen ült le, és Kronenbourg sört rendelt. A Boulevard de Montparnasse tele volt emberekkel, főleg turistákkal, akik számára a Montparnasse kötelező hely volt. Párizs és a Montparnasse... Már

hosszú évtizedek óta a művészek „átköltöztek” a Flore-ba meg a Deux Magot-ba, majd megint átköltöztek a bal part különböző helyeire, de a Select annyit jelentett, mint Budapesten a Gerbaud. Az elbeszélő sem hagyta ki. Szemben a Coupole, lejjebb a Dome tele volt turistákkal: angolul, németül, hollandul beszéltek, még az elbeszélő magyar hangra is fölfigyelt a járókelők között. Megint Lőrinc jutott az eszébe. Nem tudott Lőrincről szabadulni. Lőrinc együttműködése a titkosrendőrséggel, hogy finoman fejezze ki magát, elvégre mégsem mondhatja ki, hogy besúgó volt, szóval az együttműködése a titkosrendőrséggel, mégiscsak új megvilágításba helyezte azt, amit oly könnyen „örök” barátságnak nevezett. Az örök barátság szép lassan kimúlt, mintha mindez maszk lett volna. Persze, milyen naiv volt...! Azt hitte, hogy a demokráciában lehet létezni a „nagy testvér” nélkül is. Holott a nagy testvér csak átalakul, de sosem szűnik meg.

Lőrinc, mielőtt hazaengedte volna, váratlanul és némi iróniával, így szólt:

– A nagy testvér mindenütt velünk van. Tőled függ, hogy segít-e nekünk, vagy elpusztít. A társadalom erényei, nos, mindez képmutatás. Addig igazodsz a társadalom úgynevezett erényeihez, hogy végül is már mások irányítják a dolgaidat. Nehéz a társadalom kívánságait meghaladni, s ha meghaladod, voltaképpen elszigeteled magad. Voltaképpen elvesztél.

– Nem félsz? – kérdezte az elbeszélő.

– Most már nem. A nagy testvértől is függetlenítettem magam. Csak magamra számíthatok. Ez nem csöppet sem vigasztaló. De ez van, és ezzel kiegyeztem. Hm – tette hozzá – az ilyen szabadság persze elviselhetetlen. Végül is a halált vetíti ki eléd.

Most a halálra gondolt komolyan, vagy pedig ez is egyfajta szimbólum, gondolta az elbeszélő, miközben kortyolgatta a Kronenbourgot. Meg arra gondolt, hogy Janák vagy Tocsek rosszkor születtek-e. A háború örök időkre deformál. De Lőrinc később született, és az elbeszélő is később született. Mégis mindent a halál deformál, a halál jut az eszünkbe elsőként. Vajon ez kizárólag magyar probléma? Vagy több is annál? Például a szlávok... A szlávoknál nem ugyanez a probléma? Lőrinc búcsúzáskor még egy kijelentést tett. Kijelentést, ami túl volt a racionális megfoghatóságon. Azt mondta:

– Ötven év múlva már Európa sem lesz.

Hát mi lesz, kérdezte magában az elbeszélő. Azt gondolta, hogy két nap múlva felszáll a repülőgépre, és hazautazik. És aztán mi lesz? Valaki, titokban, lejegyzeteli, amit mondott, otthon vagy a kávéházban, vagy bárhol. Lehet, hogy mindez megy a titkosrendőrségen a dossziéba, és sosem kerül nyilvánosságra. Nos, nem vagy egyedül, az biztos, gondolta. Egy szem állandóan figyel, és az örökkévalóságból figyel. Ez a szem nem egy konkrét szem. Egy szem, amely mindent lát, még a gondolataidat is, még a gondolkodásodat is, még a legtitkosabb ösztöneidet is, egy szem, amely olyan távol van, mint Isten. Ez a szem a lelkiismeret. Lát, de nem avatkozik közbe. Lát, de azt gondolja (persze ez is egy szimbólum), elég, ha látok, úgymint előbb-utóbb minden összefut bennem. Talán a párizsi útnak ez volt a legszebb tanulsága. ■ ■ ■

Grendel Lajos (1948, Léva): Kossuth-díjas író, a pozsonyi Comenius Egyetem tanára, a Kalligram Kiadó egyik alapítója. Számos magyar, szlovák és közép-európai irodalmi díj birtokosa. Pozsonyban él. Életműsorozata a Kalligram Kiadónál jelenik meg.